

Kroniek

Arminius als gids?

J.W. van der Jagt

In een wereld vol religie, levensbeschouwing en filosofie zond de Here Jezus zijn apostelen uit. De apostel Paulus vergelijkt zijn taak wel eens met een militaire missie. Hij heeft ook het doel van zijn missie verklaard. Laten zijn tegenstanders in de gemeente van Korinte hem afschilderen als zwak, hij kiest wapens die in staat zijn om bolwerken te slechten voor God. Hij haalt elke verschansing neer die opgeworpen wordt om zich te verdedigen tegen de kennis van God. Elke gedachte wil hij krijgsgevangen nemen en aan Christus onderwerpen. Het is te lezen in 2 Korintiërs 10. Elke gedachte krijgsgevangene van Christus, daar moest ik aan denken, al lezend in het glanzende magazine dat dit jaar onder de naam Arminius verscheen.

Glossy Arminius

Een glossy, een glanzend tijdschrift voor één keer. Na het magazine dat vorig jaar over Calvijn verscheen en gretig aftrek vond, is het een medium om je met kerkgeschiedenis in de kijker te spelen. Deze keer met Arminius. Niet dat het zijn zoveelste geboorte- of sterfjaar is. Wel is het vierhonderd jaar geleden dat zijn volgelingen – hijzelf was het jaar daarvoor overleden – met hun Remonstrantie de strijd aanbonden met de gereformeerde verkiezingsleer.

Een glossy vol variatie. Opgehaald wordt wat vierhonderd jaar geleden gebeurde. Van verschillende kanten wordt belicht waarover het ging. Een heel palet aan personen passeert de revue. Een interview met de schrijver Jan Siebelink. Een achttal kleinere bijdragen waarin onder meer Ivo Opstelten en Boris van der Ham een woordje mogen doen. Tariq Ramadan wordt ondervraagd, evenals de liberale rabbijn David Lilienthal. William den Boer is present met de ontdekking die hij over Arminius deed. Om niet meer te noemen: de remonstrantse predikant Tjaard Barnard is in gesprek met Matthijs Haak, gereformeerd predikant. Werkelijk een kleurrijk palet!

Verder gaat het over de religie van de Oranjes. Er zijn recepten uit de zeventiende-eeuwse keuken van Arminius. Je krijgt een impressie van de gemeente in Friedrichstadt, de enige remonstrantse gemeente in Duitsland. Ook wordt aangegeven waar de Remonstrantse Broederschap vandaag voor staat. En het gaat over de artistieke herbestemming van de remonstrantse jugendstilerk in Rotterdam. Namen en onderwerpen maken duidelijk dat het blad geen historie van gisteren wil geven, maar geschiedenis met het oog op vandaag.

Heel het gevarieerde boeket wordt bijeengehouden door één lint, het dilemma van ‘rekkelijk’ en ‘precies’. Tom Mikkers, algemeen secretaris van de Remonstrantse Broederschap, geeft het in zijn openingsbijdrage aan. We zijn in tolerant Nederland het stadium van de zestiende en de zeventiende eeuw voorbij ‘toen het christendom zich gedroeg als een wild roofdier dat alle ruimte kreeg om zijn prooi te verslinden’. Laat die tijd achter ons liggen, ‘het debat tussen mensen met verschillende levensbeschouwelijke overtuigingen loopt nog steeds volgens het oerpatroon dat in het verleden dood en verderf veroorzaakte in de Lage Landen. Dat oerpatroon is vrij eenvoudig: je bent rekkelijk of precies, relativerend of principieel, tolerance of zero’ (p. 9). In dat dilemma wordt het verleden getekend en over het heden spreken de gevarieerde stemmen in dezelfde dilemmatiek. Het eerste echte conflict hierin speelde in de zeventiende eeuw. Arminius ‘relatieveerde de streng calvinistische leer en vond dat de belijdenissen herschreven mochten worden: de mens heeft ook wat te willen’. Wie vandaag

z'n weg in het levensbeschouwelijke debat wil vinden, krijgt te horen: 'Zoekt u een gids? Volg Arminius.' Het magazine welteverstaan. Dat laat je kennismaken met 'de remonstranten, de eerste rekkelijken in de Nederlandse kerkgeschiedenis die zichzelf organiseerden en met hun kerkvader Jacobus Arminius'. Wie deze gids volgt, komt uit bij 'Remonstranten nu', een uitnodigend artikel over de Remonstrantse Broederschap. Arminius dus aanbevolen als gids voor vandaag.

Het is een fraai magazine dat de samenstellers ons presenteren. Een *glanzende* Arminius. Ze zijn daarin zeer geslaagd. Een compliment is op z'n plaats. Ook als het noodzakelijk is een en ander op te merken over het beeld dat in dit blad wordt gebouwd.

Versluierend dilemma

Met 'rekkelijk' en 'precies' worden posities gemarkeerd die bij de remonstrantse twisten zijn ingenomen. Ik laat even in het midden of deze posities daarmee terecht zijn gekarakteriseerd. Wel maakt de vergelijking van een wild roofdier dat dood en verderf zaait, de sfeer rond dit dilemma negatief. Zeker onder de titel die spreekt over 'De Leeuw en het Lam'. Men hoeft zich niet af te vragen waarnaar de sympathie uitgaat!

In deze atmosfeer wordt het dilemma 'rekkelijk' en 'precies' uit de zeventiende eeuw overgezet op het levensbeschouwelijke debat in Nederland. Dat is niet helemaal ten onrechte. In allerlei discussies worden nu eenmaal gematigde en strenge standpunten ingenomen. Noem die, zo men wil, 'rekkelijk' of 'precies'. Het gaat me wel te ver om dit dilemma uit te roepen tot oerpatroon in het levensbeschouwelijke debat. Daarmee wordt dat debat niet tot de bodem gepeild. De strijd van vierhonderd jaar terug evenmin.

Wil men spreken van een oerpatroon, denk dan aan de missie van de apostel Paulus tegen alles wat zich tegen de kennis van God teweerstelt. Of men gematigd is dan wel streng, 'rekkelijk' of 'precies', tolerance of zero, het komt er per slot van rekening op aan dat onze gedachten krijgsgevangenen zijn van het evangelie van Christus. In die strijd zijn we vanouds, om niet te zeggen vanaf het begin van de wereld, gemoeid. Dit glossy tijdschrift kan met al zijn glans niet verbergen dat haar dilemma déze strijd verhult. En niet alleen deze strijd. Ook de feiten van vierhonderd jaar geleden.

Revisie niet geweigerd!

Volgens Arminius moest de belijdenis herschreven kunnen worden, hoorden we Mikkers zeggen. Het wordt op verschillende manieren herhaald. Volgens Machiel Bosman ging het vierhonderd jaar geleden 'om een leerstellige kwestie van betwistbaar belang'. Nadat hij die heeft samengevat, lezen we: 'eronder schuilt een wezenlijker vraag. Hoe vast ligt de leer eigenlijk? Is er ruimte voor verschil van mening binnen de kerk? En kan de confessie worden herzien? Natuurlijk meent Arminius – de belijdenis is mensenwerk en dus voor verbetering vatbaar. Geen sprake van, meent Gomarus, die daarmee het meerderheidsgevoelen vertolkt – de confessie is de grondslag onder de kerk, de kerk waar het bloed van de Opstand voor heeft gevloeid ...' (p. 9). Eric Cosee herhaalt het nog eens, waarbij hij de rekkelijken in lijn ziet met Coornhert, Erasmus en Geert Grote als voorbeelden van een ondogmatisch christendom. 'De rekkelijken verzetten zich ertegen dat de kerk belijdenisgeschriften dwingend oplegde (...) Hier tegenover ontstond de stroming van de calvinisten, 'preciezen' genoemd, omdat zij strikte gebondenheid aan de belijdenis eisten ...' (p. 20).

Bij de remonstranten is dus ruimte voor verschil van mening, revisie van de belijdenis. Zij zien het menselijk karakter van de belijdenis en oefenen geen dwang. Daar is vrijheid. Bij de gereformeerden is gebondenheid, dwang, geen herziening van de belijdenis. Ze hebben geen oog voor haar menselijk karakter. 'Rekkelijk' tegenover 'precies'. Het beeld is duidelijk. Het gaat er ook gemakkelijk in, zoals het er al vierhonderd jaar gemakkelijk in gegaan is.

Maar het is een karikatuur!

Het is verleidelijk om hier te citeren uit de Contra-Remonstrantie, het geschrift waarmee de gereformeerden op de Remonstrantie reageerden. Vanwege leesbaarheid van het oude Nederlands doe ik dat niet. Wie de moeite neemt om het te lezen, ziet de karikatuur al snel.

Om een passage samen te vatten: de gereformeerden erkennen dat de belijdenis door mensen is geschreven. Ze staat niet op gelijk niveau als het Woord van God, zoals artikel 7 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis ook aangeeft. Als iemand iets in de belijdenis ziet wat tegen Gods Woord ingaat, is niemand zo dwaas om niet Gods Woord als enige maatstaf te nemen. Maar dan moet het punt van kritiek wel eerst aangewezen worden. Met het ondertekenen van de belijdenis is het niet verboden om bezwaren bekend te maken als men later denkt dat iets niet met Gods Woord overeenkomt. Maar de gereformeerden wijzen af dat men de belijdenis wil reviseren en van de ondertekening ervan ontslagen wil zijn zonder en voordat men heeft aangetoond dat iets niet met Gods Woord overeenstemt. Dat zou alleen maar allerlei discussie veroorzaken, die onrust in de kerken geeft. Op termijn zou het leiden tot het invoeren van een andere leer.

De Contra-Remonstrantie laat zien dat de gereformeerden *niet* weigerden om de belijdenis te herzien. De belijdenis was niet, zoals hun wel werd verweten, een papieren paus. Wat ze *wel* afwezen, was revisie naar remonstrantse snit: een herziening zonder dat uit het Woord van God de noodzaak daarvan was aangetoond. En, ook dat vroegen de remonstranten, een revisie waarbij men bij voorbaat van de binding aan de belijdenis ontslagen zou zijn. Geen ontslag van binding voordat in concrete zaken was aangetoond dat dit krachtens het Woord van God noodzakelijk was. Men weigerde geen revisie, maar wel een vrij debat zonder gebonden te zijn aan de leer die op grond van Gods Woord als de leer der zaligheid was aanvaard. Hier wordt elke gedachte krijgsgevangen gegeven aan het Woord van God. In de grond van de zaak staat dit krijgsgevangenschap tegenover het vrije debat van – we hoorden het zeggen – de mens ‘die ook wat te willen heeft’. De karikatuur versluiert die geestelijke strijd.

Verschillen

Een venijnige trek in de karikatuur is de bewering dat de precieze gereformeerden geen verschil van mening duldden. Daarmee krijgt hun ‘preciesheid’ de trekken van tirannie en geloofsdwang. Wie kiest dan niet om ‘rekkelijk’ te zijn? Maar zoals elke karikatuur lijkt deze wel op de werkelijkheid, maar wordt die werkelijkheid tegelijk vervormd.

Geen verschillen? Kom nou! Nota bene, het was op de Dordtse synode de tactiek van de remonstranten om handig in te spelen op een verschil dat onder hun tegenstanders bestond! De namen bij dit verschil zijn niet meer zo bekend: het infralapsarisme en het supralapsarisme. Dan gaat het over de vraag waar de zondeval geplaatst moet worden in de besluiten van God. Daar dachten de gereformeerden verschillend over. Het was de tactiek van de remonstranten om tussen die twee meningen een wig te drijven. Als je de gereformeerde verkiezingsleer afschildert als zwart-supralapsarisch, krijg je de infralapsariërs in je kamp. Zo dacht men. Of er ook verschil onder de gereformeerden was!

Dat verschil bleef er ook. De gereformeerden lieten zich niet tegen elkaar uitspelen. Er was voor hen een andere kwestie in geding. Hoe men ook over de zondeval in de besluiten van God dacht, helder was dat het tegenover de remonstranten ging om het volstrekt onverdiende karakter van de genade van God. Daarin ging het om het hart van de Reformatie. Naast die

leer was er inderdaad geen ruimte. Met alle onderling verschil waren ze daarin één en ‘precies’: krijgsgevangene van Christus. In die gezamenlijke krijgsgevangenschap gaven ze elkaar ruimte om infra- of supralapsarisch te denken. Net zo goed als dat bij andere meningsverschillen kon, zoals in de strijd die voor, tijdens en na de synode van Dordrecht over sabbat en zondag is gevoerd. Wat betreft verschillen van mening kunnen we nog wat leren van die ‘precieze’ gereformeerden, die waar het niet om de leer van de zaligheid gaat, ‘rekkelijk’ kunnen zijn.

Ook hier versluiert de karikatuur waar het destijds in werkelijkheid om ging. En waar het nu om gaat.

Van onbetwistbaar belang

We hoorden hoe Machiel Bosman het conflict uit de zeventiende eeuw taxeert. De leerstellige kwestie noemt hij een zaak van betwistbaar belang. De vragen rond ruimte voor verschil van mening en binding aan de belijdenis zouden wezenlijker zijn. Weegt de ruimte om van mening te verschillen zwaarder dan de vraag wat het evangelie van Christus zegt?

Maar als het niet zo’n wezenlijke zaak betrof, waarom hebben de remonstranten er dan een zaak van gemaakt? Waarom wordt deze uit het stof van de geschiedenis opgediept en voor vandaag als richtinggevend voorgesteld? Het lijkt mij dat het verschijnen van deze glossy de taxatie van Bosman weerspreekt.

Van die leerstellige kwestie geeft Bosman het volgende beeld: ‘Heeft God in zijn almacht van tevoren beschikt wie verdoemd is en wie niet, los van leer en leven, zoals de orthodoxe Calvinisten willen? Arminius gelooft er niet aan: dat zou God tot de bron van de zonde maken en de mens ontslaan van zijn eigen verantwoordelijkheid. Hij stelt er een milder idee tegenover: de mens is tot op zekere hoogte zelf meester over zijn lot en is dus van invloed op zijn eigen verkiezing. Maar dat is tegen het zere been van Gomarus: dat doet afbreuk aan Gods almacht en neigt naar de roomse leer van goede werken’ (p. 9).

Bosman oppert dat de kiem van Arminius’ kritiek kan liggen in de traumatische ervaring dat de Spaanse troepen in 1575 zijn vaderstad Oudewater hebben uitgemoord en zijn naaste familie hebben uitgeroeid. Omdat de calvinistische predestinatieleer ‘schuld smoort in voorzienigheid en God tot de wortel van het kwaad maakt’ (p. 10).

De remonstrantse hoogleraar Marius van Leeuwen geeft hetzelfde beeld. ‘God had (...) al voordat hij de wereld schiep besloten wie van alle nog te scheppen mensen tot het heil waren voorbestemd en wie tot de verdoeming. God had dat al vóór alle tijden in onveranderlijke raadsbesluiten vastgelegd. Niemand kon er iets aan toe- of afdoen.’ Arminius vond dat deze leer de mensen onverschillig maakt of berustend, en ze in vertwijfeling brengt. Alles ligt toch al onveranderlijk vast. En maak je God niet tot ‘auteur’ van het kwaad? Arminius ‘wees het idee van predestinatie dus niet af, maar zocht naar een nieuwe formulering, die recht deed aan het uitgangspunt dat God genadig is en machtig. Maar ook ruimte liet voor menselijke inbreng en verantwoordelijkheid’ (p. 62).

De kritiek op de gereformeerde leer is dus dat God in zijn verkiezing en verwerping geen rekening gehouden heeft met leer en leven van de mens. Hij wordt tot bewerker van de zonde gemaakt. Daartegenover wordt gezegd dat God in zijn predestinatie rekening gehouden heeft met menselijke inbreng en verantwoordelijkheid. Zoals het ook gezegd kan worden: God heeft mensen uitverkoren op grond van hun geloof dat Hij al van tevoren heeft gezien. Is dit een zaak van betwistbaar belang?

Bosman brengt Arminius’ standpunt in verband met het trauma dat hij opliep in de puinhopen van zijn vaderstad. Maar dat is toch wonderlijk? Nee, niet dat de ondergang van Oudewater

voor Arminius een trauma was. Het zal je maar gebeuren dat je familie wordt uitgemoord! Wat dat met je doet, kunnen wij in ons veilige landje vandaag amper bevroeden. Het zal je tekenen voor de rest van je leven. Ook is het niet vreemd als zo'n ervaring richting geeft aan je theologie. Toch is er iets wonderlijks. Als in dit trauma de kiem ligt, waarom pleit Arminius dan voor inbreng van de mens in zijn verkiezing? De oorlog waarin zijn familie slachtoffer was, werd gevoerd vanwege de Reformatie. Ging die niet om de inbreng, de verdienste, van de mens? In de leer van de rechtvaardiging werd de verdienste van onze goede werken bestreden. Bij Arminius komt deze inbreng in de verkiezingsleer terug in het gewaad van het vooruitgezien geloof. Het trauma als kiem voldoet hier als verklaring niet.

Hoe vreselijk de ervaring van Arminius ook was, ze verklaart niet waarom hij zijn gedachte over vooruitgezien geloof niet liet wegsnijden door het Woord van God. De apostel Paulus zegt dat God 'voordat de wereld gegrondvest werd, ons vol liefde uitgekozen heeft om voor hem heilig en zuiver te zijn, en hij heeft ons naar zijn wil en verlangen voorbestemd om in Jezus Christus zijn kinderen te worden, tot eer van de grootheid van Gods genade, ons geschonken in zijn geliefde Zoon' (Ef. 1:4-5 NBV). We lezen over uitkiezen en voorbestemmen 'om' heilig en zuiver te zijn. Een doelgericht 'om'. De vertaling van '51 geeft dat nog wat scherper: 'opdat wij heilig en onberispelijk zouden zijn.'

Ik noem die vertaling omdat deze in de Dordtse Leerregels klinkt in de omschrijving van de verkiezing (I,7) en bij de nadere verduidelijking ervan in artikel 9: 'God heeft uitverkoren niet omdat Hij tevoren in de mens geloof, gehoorzaamheid van het geloof, heiligheid of een andere goede eigenschap of aanleg zag, die als oorzaak of voorwaarde in de mens die uitverkoren zou worden, aanwezig moest zijn. Integendeel, Hij heeft uitverkoren opdat Hij geloof, gehoorzaamheid van het geloof, heiligheid enzovoort zou bewerken.' En aan het einde van dat artikel wordt Efeziërs 1:4 genoemd: 'Hij heeft ons uitverkoren, (niet omdat wij waren, maar:) opdat wij heilig en onberispelijk zouden zijn voor zijn aangezicht.' Met wat tussen haakjes staat, geven de Leerregels trefzeker het cruciale punt in geding aan: *Gods Woord zegt 'opdat' en niet 'omdat'*.

Hoe zou zijn keus een doelgericht 'bestemmen' kunnen zijn als Hij die keus maakte omdat Hij ons geloof vooraf al zag? Het is dan niet meer dan een 'reactie bij voorbaat' op de beslissing die de mens tijdens zijn leven maakt. Op de aandelenbeurs is het oneerlijk om met voorkennis handel te drijven. Wie wordt betrapt, wordt bestraft. Zou God bij zijn 'aandeel' in onze verlossing dan zó zijn keus hebben gemaakt? Hoe zou het ook ooit 'tot eer van de grootheid van Gods genade' kunnen zijn (vs. 5) wanneer zijn keus afhankelijk was van onze inbreng? Arminius en zijn leerlingen ondervonden verzet omdat de anderen zich gewonnen gaven aan het Woord van God. Dat snijdt de gedachte aan inbreng van de mens in Gods keus radicaal weg. 'Alle roem is uitgesloten. Onverdiende zaligheid heb ik van mijn God genoten. Ik roem in vrije gunst alleen.' Dat is van *onbetwistbaar* belang.

Niet op dezelfde manier

De samenvatting van Bosman zet het zo gemakkelijk naast elkaar: God heeft beschikt wie verdoemd is en wie niet is 'los van leer en leven, zoals de orthodoxe calvinisten leren'. Hij hield bij de verwerping evenmin rekening met leer en leven als bij de verkiezing. Als Hij de oorzaak is van het geloof, dan ook van het ongeloof. Als Hij de bewerker is van goede werken, dan ook van de zonde. God als oorzaak van het kwaad. Wie wil er geloven in zo'n God? Maar ook hier hebben we te maken met een karikatuur.

Wie de Dordtse Leerregels leest, komt daar al snel achter.

Al in het begin, in artikel 5 van hoofdstuk I, lezen we 'Van dat ongeloof is God volstrekt niet de oorzaak. *De mens draagt de schuld ervan*, evenals van alle andere zonden.'

In artikel 6 leren we dat God in zijn verwerping mensen ‘uit kracht van zijn rechtvaardig oordeel overlaat aan *eigen* slechtheid en hardheid’.

Artikel 7 van hoofdstuk I geeft een omschrijving van wat de verkiezing is. In een tussenzin horen we over het menselijk geslacht dat ‘door *eigen schuld* (...) zich in zonde en ondergang gestort heeft’.

Volgens artikel 15 laat God de verworpenen over aan ‘de ellende waarin zij zich *door eigen schuld* gestort hebben’. Hier wordt ook met zoveel woorden gezegd: ‘Dit is het besluit van de verwerping, dat God beslist niet maakt tot de bewerker van de zonde – dat is een godslasterlijke gedachte! – maar dat Hem stelt tot de ontzagwekkende, onberispelijke en rechtvaardige Rechter en Wreker ervan.’ Nota bene: het is godslasterlijk zelfs!

Het slotwoord van de Dordtse Leerregels is hier ook duidelijk. Het verwerpt van harte en vol afschuw de beschuldiging dat de gereformeerde leer God maakt ‘tot bewerker van de zonde, tot een onrechtvaardige God, een tiran en huichelaar ...’ Het wordt afgewezen dat de verwerping ‘*op dezelfde manier* de oorzaak van het ongeloof en de goddeloosheid als de verkiezing de bron van het geloof en de goede werken is’. *Niet op dezelfde manier* dus. Het glossy tekent de gereformeerde leer met een godslasterlijke karikatuur van de goede God, en van onze onbetwistbare schuld en Gods onverdiende genade.

Zijn hiermee de vragen opgelost? Welnee. En eerlijk, het is gemakkelijker te zeggen dat de verwerping *niet* op dezelfde wijze oorzaak van de zonde is als de verkiezing oorzaak is van het geloof, dan om het zeggen hoe die verhouding dan *wel* is.

Ik denk hier aan de belijdenis in artikel 13 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis. Daarin wordt beleden: niets gebeurt in deze wereld zonder de beschikking van God en toch is Hij niet de bewerker van de zonde of de schuld ervan. Het wordt erkend dat zijn macht en goedheid ons begrip te boven gaan. Maar ‘al wat in zijn doen het menselijk verstand te boven gaat, willen wij niet nieuwsgierig onderzoeken, verder dan ons begrip reikt (...) Wij stellen ons ermee tevreden dat wij leerlingen van Christus zijn, om slechts te leren wat Hij ons onderwijst door zijn Woord, zonder deze grenzen te overschrijden.’ Een nederige erkenning: wij krijgen het niet rond. God past niet in ons systeem.

Vrije krijgsgevangenen

Die houding van artikel 13 was er ook bij de contraremonstranten. Zij hielden liever met gaten in hun argumentatie vast aan het evangelie van vrije genade dan dat ze méér zouden zeggen dan Gods Woord. Het is de houding waarin je eigen gedachten, redeneringen en argumenten overgeeft en krijgsgevangenen laat maken door het Woord van God. Dat is de overgave die bij de missie van Paulus past. En dan ben je door Gods genade vrij. Die vrijheid moeten we zoeken, ook in het levensbeschouwelijke debat van vandaag. Gaat het over de Here en zijn werk, dan heb je niet meer dan zijn Woord. Verder krijg je het met al je argumenten en redeneringen niet rond. Krijgsgevangenen ben je vrij.

Hoe glanzend Arminius als gids ook is, hij zal ons in die vrijheid niet brengen.

Afgesloten op 27 augustus 2010.